

Pracovní list pro 3. hodinu Ekonomické alternativy (aktualiz. 12.10.22)

První kategorií, resp. dimenzí ekosociálního podnikání, jsou ***jiné cíle, než jen zisk***. Zatímco cílem klasické akciové společnosti je vytváření zisku pro akcionáře, a i u společností s ručením omezeným (s.r.o.) a dalších obchodních společností se předpokládá, že jsou založené za účelem zisku, řada ekosociálních podniků má přímo ve svých zakládacích listinách, resp. stanovách či statutech zakotvené sociální, ekologické nebo kulturní cíle. Jejich právní forma může být různá, nejčastěji se jedná o s.r.o. vlastněnou neziskovou organizací, ale může jít také o družstvo nebo o jinou právní formu. Družstva ostatně v 19. století a raném 20. století i u nás vznikala jako ekonomická alternativa, jejímž cílem nebyla v první řadě návratnost investovaného kapitálu, ale služba jejím členům, a která tvořila jakýsi přechod mezi podnikem a sdružením občanů. Příkladem prvního typu ekosociálního podniku (s.r.o. vlastněné neziskovou organizací) může být moštárna v malé vesnici Hostětín v Bílých Karpatech, která funguje od r. 2000 s cílem zajistit odbyt pro místně pěstované krajové odrůdy jablek a dalšího ovoce. Moštárna tedy nevznikla s cílem výroby určitého produktu. Produkt je naopak prostředkem k ochraně přírodního kapitálu, geneticky cenných odrůd místních jabloní. Příkladem družstevního sociálního podniku je brněnské družstvo Tři ocásci, které provozuje kavárnu zaměstnávající lidi znevýhodněné na trhu práce, nabízí fair trade a lokální potraviny, a organizuje zdarma kursy i besedy s cílem posílení sebevědomí občanské společnosti.

Paleta ekonomických alternativ, které mají jiné než jen ziskové cíle, je ovšem bohatší. Mohou sem patřit podniky provozované církvemi či obcemi, může jít i o neziskové organizace, jako je spolek Roztoč v Roztokách u Prahy, který provozuje celou řadu kroužků pro děti na neziskové bázi, a může se jednat i o právně neinkorporované svépomocné skupiny. Typický příklad jsou lokální potravní sítě komunitou podporovaného zemědělství, kdy si skupina lidí předplatí od pěstitele zeleninu na celou sezónu a sdílí s ním pak rizika podnikání (blíže například Fraňková 2015: 130-131). Takových skupin, které nemají formální právní formu, jsou u nás přinejmenším desítky. Přínos, který z jejich aktivit plyne, stejně jako u ostatních popsaných příkladů, není primárně finanční, i když popsané organizační struktury mohou sloužit jednotlivým lidem jako zdroj obživy. Je vícečetný a zahrnuje sociální a další benefity, jak o tom bude řeč dále.

Druhou definiční dimenzí ekonomických alternativ je ***využití zisků k obnově přírody a komunity***.

Zatímco se firma v učebnicích mikroekonomie pohybuje v abstraktním světě nákladů a výnosů, reálné ekonomické subjekty jsou součástí ekologických a sociálních vazeb, resp. "mnohovrstevnatých sítí života", jak o nich hovoří např. Martin Škabraha. Gibson-Graham a kol. (2013: 54) upozorňují, že bohatství, které vzniká ve výrobě, vždy vzniká na úkor přírody (tzv. zdroje), a často i pracovníků a jejich rodin i širších komunit, jichž jsou všichni součástí. Zisk, plynoucí z výroby, by tedy podle těchto autorů měl být nasměrován alespoň zčásti zpět, k obnově bohatství (či kapitálů), které výroba svými procesy ochudila.

Celá řada ekosociálních podniků má v zakládacích listinách omezení, která jim brání distribuovat zisk svým členům, případně takovou distribuci omezuje. U neziskových organizací a obchodních společností vlastněných neziskovou organizací (např. Hostětínská moštárna) je to jasné: veškeré zisky mohou být využity pouze na podporu realizace cílů dané organizace či k jejímu dalšímu rozvoji. Avšak na rozdíl od americké tradice, která ostře rozlišuje mezi ziskovou a neziskovou sférou, existuje v evropské tradici tolerance k distribuci zisků v případě družstev, která historicky vznikala jako sdružení

často marginalizovaných drobných zemědělců, podnikatelů, zájemců o bydlení apod. Česká družstva tedy směřjí neomezeně distribuovat zisky svým členům. Pokud ovšem nejsou sociálními družstvy, jako je tomu např. u již zmíněného družstva Tři ocásci, které ze zákona v tomto směru má tzv. asset-lock (uzamčení aktiv) a zisky může distribuovat jen do určité výše (podílu z celku). Historicky využívala československá předválečná družstva, zejména venkovská úvěrní družstva (tzv. kampeličky) své zisky k obohacení místních komunit, jichž byla součástí. Feierabend (2007/1952: 29) uvádí, že kampeličky organizovaly přednášky a divadelní hry, kupovaly veřejné váhy, sázely stromy, upravovaly rybníky a stavěly budovy pro vesnické kulturní aktivity.

Třetí charakteristikou českých "jiných ekonomik" jsou **lokalizované vlastnické vztahy a demokratické řízení**. Ačkoliv je pro naši společnost demokracie zásadní hodnotou, je struktura většiny firem silně hierarchická. Navíc jsou dnes (díky pokračující koncentraci kapitálů) vlastníky řady podniků zahraniční firmy. To rozvolňuje a znepréhledňuje vazby k místnímu společenství a brání vnímat dopady výroby ve vzdálených lokalitách, tedy již zmíněnou externalizaci nákladů. Družstva, spolky a obce vycházejí naproti tomu z jiné logiky, v níž hrají prominentní roli demokratické řízení a lokální vlastnictví. U všech tří forem existuje princip jeden člen/občan – jeden hlas, v družstvech jsou navíc členové přímo spoluvlastníky podniku, do kterého investují své prostředky. S družstevními podíly navíc nelze (na rozdíl od akcií) obchodovat a spekulovat, což přispívá k silnějšímu zakotvení členů v místě. Ačkoliv v českých podmínkách často zůstává demokratický potenciál družstev nevyužit, existují výjimky. Jsou jimi např. Fair a bio pražírna v Kostelci n. Labem či již zmíněné družstvo Tři ocásci, které dokonce praktikuje nehierarchické řízení: členové nevolí své zástupce do představenstva, nýbrž řídí družstvo společně a rozhodují konsensuálně. Zajímavé jsou také "hybridy" menších obcí a družstev. Příkladem je Lesní družstvo Přídolí na Českokrumlovsku: tři obce vložily do družstva své lesy, které společně obhospodařují spolu s lesy dalších vlastníků. Lesní družstvo Přídolí hospodaří v lesích ekologicky a poskytuje důstojné zaměstnání místním občanům, zisky pak plynou zpět do rozpočtu daných obcí.

Čtvrtý princip ekososciálního podnikání/ekonomických alternativ je **princip zakořenění v místě a v case**. O něm hovořil již R. Douthwaite, který poukazoval na výhodnost lokalizace produkce, spotřeby, ale i peněžních toků a místních měn v době rostoucí nestability globálních ekonomických a energetických systémů. O lokalizaci, resp. relokaci (ve smyslu krácení produkčních a distribučních řetězců) coby žádoucí vlastnosti ekonomik budoucnosti hovoří též hnutí nerůstu. Přednostní využívání místních zdrojů a uspokojování místní poptávky je obsaženo i v českém souboru principů sociálního podnikání, jak jej zpracovala platforma TESSEA. České principy navíc explicitně zahrnují i environmentální dimenzi sociálního podnikání, což není náhoda. Zkracování výrobních a obchodních sítí má nezanedbatelné ekologické důsledky vzhledem k nižší spotřebě fosilních paliv na dopravu zboží. Již jsme zmínili lokalizační potenciál družstev a také projekty komunitou podporovaného zemědělství, které umožňují přežití drobným zemědělcům díky přímému prodeji, zajištění odbytu a sdílení rizik ze strany spotřebitelů. Jako prostor pro každotýdenní vyzvedávání zeleniny často slouží nekomerční kavárny typu Tři ocásků, což můžeme chápat jako začátky propojování alternativních ekonomik v našich podmínkách. Také místní farmářské trhy, které mnohdy fungují v gesci místních radnic a navazují na staleté tradice, zahrádkářské kolonie, často sdružené v Českém zahrádkářském svazu, pěstitelské pálenice či neformální a nezdokumentované výměnné sítě na vesnicích mají podíl

na lokalizaci potravinové produkce a spotřeby. Podpora místní produkce pro místní spotřebu má přitom i nezanedbatelný sociální a kulturní rozměr: posiluje naše vazby k přírodě i komunitě a ukotvuje nás nejen v místě, ale i v čase, zvláště tam, kde můžeme navazovat na místní tradice a předávat je dál.

Pátá dimenze ekosociálního podnikání, ***netržní vzorce výroby, spotřeby či zásobování***, jde proti představě podnikání jako něčeho, co musí vždy respektovat tržní imperativy. Gibson-Graham et al. (2013) podobně hovoří o netržních ekonomikách a snaha vymanit se z tržního diktátu je také obsažena v prvním námi uvedeném principu, kdy ekosociální podnik usiluje o jiné cíle než jen zisk. Nutně se tak z tržní logiky do určité míry vymaňuje. Tak například již zmíněná Hostětínská moštárna vyrábí mošt z místních jablek, a ne z ovocného koncentrátu, i když by jí v druhém případě asi kynul větší zisk a mohla by rozšířit výrobu.

Podobně se od tržní logiky, která nutí organizaci vždy nakupovat co nejlevněji a prodávat co nejdraž, mohou odpoutat družstva, jejichž primárním cílem je služba jejich členům. Příkladem je východočeské spotřební družstvo Konzum, které pro svou stovku prodejen cíleně nakupuje mléčné, pekařské a uzenářské výrobky od desítek místních drobných producentů, i když by byly levnější z velkoobchodu. Družstvo Konzum zdůvodňuje tuto svou "jinou" logiku tím, že chce podpořit místní drobné podniky a zaměstnanost v regionu, kde žije většina jeho cca čtyř tisíc členů. Tuto dimenzi, tedy netržní přístupy v ekonomickém fungování, ovšem někdy není snadné rozpoznat, neboť může záviset na motivaci daného subjektu. Prodává zahradnictví staré odrůdy jabloní proto, že věří v jejich ekologický potenciál, nebo proto, že tuší dobrý odbyt? Z perspektivy jednotlivého podniku nemusí jít nutně o protiklady, mezi oběma motivacemi často existuje synergie. Ze systémového hlediska je ale podstatné, jestli podnik reflektuje své širší dopady, vnímá meze svého růstu a je ochoten jim podřít své fungování i za cenu omezení možných zisků a rezignace na růst pro vzdálené, byť lukrativní trhy.

(upravila N. Johanisová podle :Johanisová, N., E.Fraňková, 2020: Jak scelit pukající svět: Energie, příroda., kapitalismus a „jiné“ ekonomiky. Str. 175 – 196 v: Barša, P., M. Dokoupil Škabraha (eds.): Za hranice kapitalismu. Rybka Publishers, Praha)

Úkoly pro skupiny:

1. Každá skupina si pečlivě přečte svůj díl textu
2. Skupina společně diskutuje o daném kritériu a poté přemýšlí o tom, jaké zná konkrétní organizace, které by splňovaly dané kritérium (ideálně z vlastní zkušenosti)
3. Skupina si připraví shrnutí hlavních rysů daného kritéria, které pak stručně sdělí ostatním (spolu s příklady, ideálně vlastními). Může k tomu využít soubor, do kterého bude zapisovatel psát jednotlivé body)

Celkový čas: 10 minut